

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-30-41>

УДК 332.1; 331.526

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ОЦІНКА ВПЛИВУ СІЛЬСЬКОГО ТУРИЗМУ НА ЗАЙНЯТІСТЬ ТА ДОХОДИ НАСЕЛЕННЯ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

SOCIO-ECONOMIC ASSESSMENT OF THE INFLUENCE OF RURAL TOURISM ON EMPLOYMENT AND INCOMES OF THE POPULATION IN TRANSCARPATHIAN REGION

Пітюлич Михайло Михайлович

доктор економічних наук, професор,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2787-0378>

Кудак Кристина Мирославівна

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
Закарпатський регіональний центр соціально-економічних
і гуманітарних досліджень Національної академії наук України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5886-7139>

Йолтуховська Оксана Юріївна

кандидат економічних наук, доцент,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5601-6923>

Pityulych Mykhaylo

Uzhhorod National University

Kudak Kristina

Transcarpathian regional center of socio-economic and humanitarian
research of the National Academy of Sciences of Ukraine

Yolyukhovska Oksana

Uzhhorod National University

У статті проведено соціально-економічну оцінку впливу сільського туризму на зайнятість та доходи населення Закарпатської області, зокрема проаналізовано вплив туризму на створення нових робочих місць і розв'язанні проблеми зайнятості у сільській місцевості. На основі результатів соціологічного моніторингу власників сільських туристичних садиб Закарпатської області визначено загальні тенденції та проблеми розвитку туристичного потенціалу сільських підприємств. Проведено соціально-економічний аналіз основних чинників, що здійснюють вплив на зайнятість сільських підприємств у туристичній сфері регіону. Проаналізовано основні чинники, що спонукали сільських підприємств до започаткування туристичного бізнесу. Здійснено оцінку наслідків впливу кризи COVID-19 на функціонування сільських туристичних садиб, зокрема вплив на рівень їх доходів від ведення туристичної діяльності.

Ключові слова: туризм, сільський туризм, сільська садиба, особисті селянські господарства (ОСГ), зайнятість, доходи.

В статье проведено социально-экономическую оценку воздействия сельского туризма на занятость и доходы населения Закарпатской области, в частности проанализировано влияние туризма на создание новых рабочих мест и решении проблемы занятости в сельской местности. На основе результатов социологического мониторинга владельцев сельских туристических усадеб Закарпатской области определены общие тенденции и проблемы развития туристического потенциала сельских предпринимателей. Проведения социально-экономический анализ основных факторов, оказывающих влияние на занятость сельских предпринимателей в туристической сфере региона. Осуществлена оценка последствий влияния кризиса COVID-19 на

функционирование сельских туристических усадеб, в частности влияние на уровень их доходов от ведения туристической деятельности.

Ключевые слова: туризм, сельский туризм, сельская усадьба, личные крестьянские хозяйства, занятость, доходы.

The scientific goal of the article is to conduct a socio-economic assessment of the impact of rural tourism on the level of employment and incomes of the population of Transcarpathian region, such as the impact of tourism on job creation and solving the problems of employment in rural areas of Transcarpathian region. The relevance of this topic is defined by the increased attention of scientists to the sustainable development of rural areas, in particular in crisis conditions, and the important role of rural tourism in increasing the level of employment and incomes of the rural population. The research is carried out on the basis of a sociological survey of owners of rural tourist estates of Transcarpathian region; analysis of statistical information and on the basis of empirical research using methods of scientific abstraction, analysis and synthesis and comparative analysis. Based on the results of sociological survey, the general tendencies and problems of development of tourist potential of rural entrepreneurs are determined. A socio-economic analysis of the main factors that influencing the employment of rural entrepreneurs in the tourism sector of the region was conducted (such as the main stimulating factors that influenced business creation in the field of rural tourism, the influence of the seasonality factor on the level of incomes of rural entrepreneurs etc.). The study identified the type and nature of employment of rural entrepreneurs, the structure and dynamics of their income, as well as analyzed the level of consumers spendings of households that provide services in the field of rural tourism. Also, the impact of the COVID-19 crisis on the functioning of rural tourist estates has been assessed, in particular the impact on the level of their incomes from tourism activities. Despite of the positive role of rural green tourism in the socio-economic development of rural areas the results of the study shows the insufficient role of rural tourist estates in providing employment and an adequate level of incomes that requires effective state and regional policies development to stimulate and develop rural entrepreneurship in the field of tourism.

Keywords: tourism, rural tourism, rural tourist estate, households, employment, incomes.

Постановка проблеми. Рушійним фактором розвитку туризму на світовому, національному та регіональному рівні являються соціально-економічні вигоди, які отримує населення у процесі господарювання. Ефективне функціонування туристичної сфери стимулює розвиток інфраструктури, сприяє диверсифікації економіки та підвищення ділової активності населення. Особливе місце туризму відводиться у створенні нових робочих місць і розв'язанні проблеми зайнятості, зокрема у сільській місцевості. Сучасні наукові дослідження засвідчують, що прискорений розвиток сільського зеленого туризму може відіграти роль катализатора структурної перебудови економіки регіонів, забезпечити демографічну стабільність та розв'язати соціально-економічні проблеми регіонів [6, с. 26], що підтверджує актуальність даної проблематики та вимагає підвищеної уваги до дослідження основних тенденцій функціонування та розвитку підприємництва в аналізованій сфері. Особливої актуальності дане питання набуває в умовах наслідків кризи COVID-19 та її впливу на функціонування туристичного бізнесу, на що здійснюється особливий акцент у результатах даного дослідження та є об'єктом підвищеної уваги науковців в посткризових умовах соціально-економічного розвитку регіонів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку сільського туризму та його впливу на зайнятість і доходи сільського

населення присвятили свої дослідження такі вітчизняні науковці як Т. Ткаченко, Л. Медвідь, Н. Кампов, Ю. Зінько, І. Тищук. Зокрема, як зазначає Л. Медвідь та Н. Кампов «одним із ефективних напрямків сталого розвитку території є туризм, який позитивно впливає на економіку та екологію регіонів, розширює сферу зайнятості сільського населення, забезпечує туристів екологічно чистими продуктами харчування» [2, с. 267]. На думку І. Тищука, «розвиток і підтримка підприємницької діяльності в сфері сільського зеленого туризму є дієвим засобом диверсифікації сільської економіки, впровадження у сільський простір дедалі більшої кількості функцій несільськогосподарського призначення, що забезпечує рух монофункціональної економіки до поліфункціональної, підвищення рівня зайнятості і якості життя сільського населення» [2, с. 17].

Метою статті є здійснення соціально-економічної оцінки впливу туристичної сфери на рівень зайнятості та доходів населення Закарпатської області, зокрема оцінка впливу туризму на створення нових робочих місць та вирішення проблем зайнятості і підвищення рівня доходів населення на сільських територіях.

Виклад основного матеріалу дослідження. За чисельністю працівників індустрія туризму є однією з найбільших у світі – в ній зайнято понад 260 млн. чол. (тобто кожний 10-й працюючий), витрати на створення одного робочого місця в 20 разів менші, ніж у

промисловості, а оборотність інвестиційного капіталу в 4 рази вища, ніж в інших сферах господарювання [1]. Туризм – це один з небагатьох видів економічної діяльності, де залучення нових технологій не призводить до скорочення персоналу. Крім того, світовий досвід показує, що індустрію туризму можна розвивати і в період економічних криз, що набуває важливого значення для соціально-економічного розвитку в умовах наслідків кризи COVID-19. Як показують дослідження, вплив туризму на зайнятість може стати визначальним для тих країн, які суттєво залежать від даного сектора економіки, де більше 50% працездатного населення залучено в діяльність, що прямо або побічно пов'язана з туризмом (тимчасове розміщення, організація харчування, торгівля, транспортні перевезення та ін.) [5, с. 286]. Разом з цим, така ситуація значно ускладнює визначення точної оцінки кількості працівників, зайнятих у сфері туризму, що зумовлено специфічним характером праці, сезонністю та неоднорідністю виконуваної роботи в аналізованій сфері [5, с. 284–285].

Відсутність об'єктивної статистичної інформації ускладнює можливість підрахунку реальної кількості зайнятих у туристичній сфері як на національному, так і на регіональному рівнях. За даними Головного управління статистики в Закарпатській області, у сфері туризму регіону зайнято близько 15 тис. осіб, проте дані показники є досить відносними, а їх значення може коливатися в залежності від різних факторів. Об'єктивно, що значні зміни у кількості та структурі зайнятих у туристичній сфері регіону відбулися внаслідок негативного впливу кризи COVID-19. Неоднозначна оцінка кількості зайнятих зумовлена також специфікою господарювання особистих селянських господарств (ОСГ), що надають послуги у сфері сільського зеленого туризму. Особливістю функціонування ОСГ є те, що до процесу господарювання та управління туристичною садибою залучені всі члени сім'ї, які проживають у господарстві (в т.ч. діти віком до 16 років та особи пенсійного віку, що не відносяться до економічно активного населення). Така специфіка зайнятості має свої переваги та недоліки, оскільки, з одного боку, таким чином забезпечується перманентність процесу господарювання та забезпеченість робочою силою, з іншого – неоднорідність та несистемність господарської діяльності призводить до зниження продуктивності праці, неефективного прийняття управлінських рішень, ускладнення процесу розподілу доходів та оплати праці за

виконану роботу та інші недоліки. Разом з цим, функціонування сільських туристичних садиб та зайнятість населення в ОСГ значно знімає напругу на локальних ринках праці та сприяє розв'язанню соціально-економічних проблем сільських територій регіону. За різними джерелами рівень зайнятості в ОСГ Закарпатської області, що надають послуги сільського туризму складає близько 2400 осіб, проте за неофіційними даними цей показник значно вищий, оскільки повинен включати зайнятість всіх членів сім'ї, що проживають у туристичній садибі і безпосередньо залучені до її функціонування. Відповідно до Положення «Про Програму розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021–2023 рр.» в області функціонує майже 600 сільських садиб, які готові надавати туристичні послуги [3].

Іншою характерною особливістю функціонування ОСГ є поєднання кількох видів зайнятості членів домогосподарств та власників сільських садиб. Так, за результатами соціологічного моніторингу власників сільських туристичних садиб Закарпатської області, проведеного Закарпатським регіональним центром соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України у 2021 році, було визначено, що поряд із зайнятістю у туристичній сфері, 57,9% опитаних власників сільських садиб поєднують зайнятість у власному ОСГ із основним місцем роботи у державному секторі, 7,3% здійснюють продаж продукції з власного господарства, 6,3% респондентів мають власний бізнес. В ході проведення соціологічного моніторингу з метою визначення основних тенденцій та тривалості зайнятості в ОСГ регіону у сфері туризму респондентам було поставлено запитання «Як давно надаєте послуги сільського туризму?». За результатами соціологічного моніторингу визначено, що більшість сільських садиб, що надають послуги у сфері сільського туризму, функціонують на ринку туристичних послуг відносно не тривалий період часу, зокрема 39,8% ОСГ надають послуги туристам протягом 1-5 років, 34,4% – 5-10 років і тільки 21,5% респондентів відповіли, що зайняті в аналізованій сфері понад 10 років. Не зважаючи на вплив карантинних обмежень та кризи COVID-19 протягом 2020–2021 рр. 4,3% ОСГ розпочали надавати послуги у сфері туризму, що в деякій мірі свідчить про позитивний вплив даного виду економічної діяльності на зайнятість населення, особливо у сільській місцевості.

Вивчення основних мотивів зайнятості сільського населення у сфері туризму показало, що за результатами соціологічного опи-

тування 41,74% респондентів до відкриття власної справи спонукали сприятливі умови для розвитку туристичного бізнесу в їх населеному пункті (туристичні атракції, природні ресурси та ін.), 20,87% респондентів до ведення підприємництва спонукав приклад знайомих та родичів в аналізованій сфері. Для 19,13% респондентів основним мотивуючим фактором до відкриття туристичної садиби було бажання займатися туристичним бізнесом, в той час як 18,26% опитаних почали надавати послуги у сфері сільського туризму внаслідок безробіття (рис. 1).

Ще однією специфікою діяльності власників ОСГ є неофіційний характер зайнятості, на що вказують результати проведеного соціологічного моніторингу. Зокрема, 55,4% опитаних власників сільських садиб зазначили, що їх садиба не зареєстрована в юридичному порядку, тобто ведення господарської діяльності з надання туристичних послуг здійснюється неофіційно. Така ситуація, з одного боку, звільняє власників ОСГ від сплати податків та ведення звітності, з іншого – ускладнює процес обліку зайнятих в туристичній сфері регіону та зменшує податкові надходження до бюджету територіальних громад, що вимагає розробки ефективної державної та регіональної політики стимулювання та розвитку ОСГ у туристичній сфері.

В ринковій економіці кожне домогосподарство володіє певними економічними ресурсами і використовує їх ефективно з метою одержання доходу як засобу свого існування. Для самовідновлення господарства населення повинні одержувати доходи, величина

яких характеризує рівень життя сільського населення. За результатами проведеного соціологічного моніторингу визначено, що основним джерелом доходів власників ОСГ, що надають послуги у сфері сільського туризму є заробітна плата, на що вказало 56,2% опитаних респондентів, з яких більше половини осіб зазначили, що у структурі доходів їх домогосподарства заробітна плата займає від 70% до 100% сукупних доходів. За результатами опитування 55,7% власників ОСГ вказали, що джерелом доходів їх домогосподарства є доходи від надання послуг у сфері туризму, проте у структурі сукупних доходів домогосподарств частка доходів від зазначеної діяльності є незначною і для більшості ОСГ складає 10-30%. Тільки 6,3% опитаних респондентів відповіли, що доходи від ведення туристичної діяльності складають від 70-100% та 4,2% – від 50-70% у загальній структурі сукупних доходів домогосподарства. Така ситуація свідчить про достатньо низьку ефективність господарювання ОСГ у сфері туризму. Якщо порівняти одержані дані з відповідями респондентів на запитання «Який середній рівень споживчих витрат Вашої сім'ї за місяць?», можна побачити, що 72% ОСГ протягом місяця витрачають понад 90% своїх доходів, більшість з яких іде на споживання, тобто для більшої частини опитаних чистий дохід від надання туристичних послуг не є достатнім для покриття споживчих витрат членів ОСГ та забезпечення їх потреб на належному рівні. Важливо також відмітити, що за результатами опитування тільки 3% власників туристичних садиб отримують доходи

Рис. 1. Розподіл відповідей на запитання «Що спонукало Вас зайнятись сільським туризмом?»

Джерело: розроблено на основі результатів соціологічного моніторингу [4]

від продажу сільськогосподарської продукції, вирощеної у власному ОСГ, що не може компенсувати всіх витрат сім'ї на ведення власного господарства. 17,8% опитаних респондентів основним джерелом доходів власного домогосподарства зазначили пенсію, 4,2% домогосподарств поряд із наданням послуг у сфері туризму отримують основний дохід від ведення власного бізнесу в іншій сфері.

Особливістю ведення підприємництва у туристичній сфері є фактор сезонності, що прямо впливає на величину доходу підприємців. Розподіл відповідей на запитання «Вкажіть суму Вашого доходу від надання послуг у сфері сільського туризму» (у зимовий та літній сезон і період міжсезоння) відображено на рисунку 2.

Як видно з рисунку 2, основний дохід власники сільських садиб отримують у літній сезон, на що вказало понад 50% респондентів, з яких більша частина опитаних отримує дохід в сумі, що дорівнює менше 10тис.грн. Відсоток респондентів, що вказали на дану відповідь у зимовий період та міжсезоння становить близько 30%. З огляду на такий розподіл, власникам сільських садиб варто розширювати спектр надання своїх послуг з врахуванням потреб споживачів у низький сезон з метою забезпечення рівномірного надходження доходів протягом всього року та безперервного функціонування сільської садиби, таким чином частково нівелювавши вплив фактору сезонності, а також інших непередбачуваних наслідків, зокрема форс-мажорних та кризових ситуацій в економіці.

Зокрема, як визначено за результатами соціологічного моніторингу, внаслідок впливу кризи COVID-19 відбулося катастрофічне зниження попиту на туристичні послуги та зниження доходів в аналізованій сфері, на що вказало 89% опитаних респондентів. З них 51,76% респондентів (44 ОСГ) вказали, що внаслідок впливу кризи COVID-19 рівень їх доходів знизився на 70-100%, 23 ОСГ – на 50-70%, 11 – на 30-50%, 7 – на 10-30%. Разом з цим, на позитивну динаміку щодо зростання доходів в умовах кризи COVID-19 вказало 4,2% опитаних, з яких 3 власники ОСГ зазначили зростання доходів на 30-50% та 1 ОСГ – на 70-100% (зростання попиту та доходів відбулося в результаті диверсифікації діяльності ОСГ та запровадження нових видів послуг для відпочиваючих, зокрема гірського та пішого туризму).

Результати дослідження засвідчили, що в умовах COVID-19 власники сільських садиб зазнали значних збитків внаслідок неможливості гнучко реагувати на нові ситуації та виклики ринку, що підтверджується результатами соціологічного моніторингу та відповідями на запитання «Які послуги надаєте туристам?». Так, визначено, що 49,5% опитаних ОСГ надають послуги з розміщення туристів та харчування, 43% – тільки ночівля і тільки 17,2% респондентів відповіли, що пропонують відпочиваючим додаткові послуги, в т.ч. полювання, рибальство, трансфер, екскурсії та ін. З огляду на одержані результати, варто зазначити, що нерівномірність одержання доходів залежно від туристичного сезону, пори року

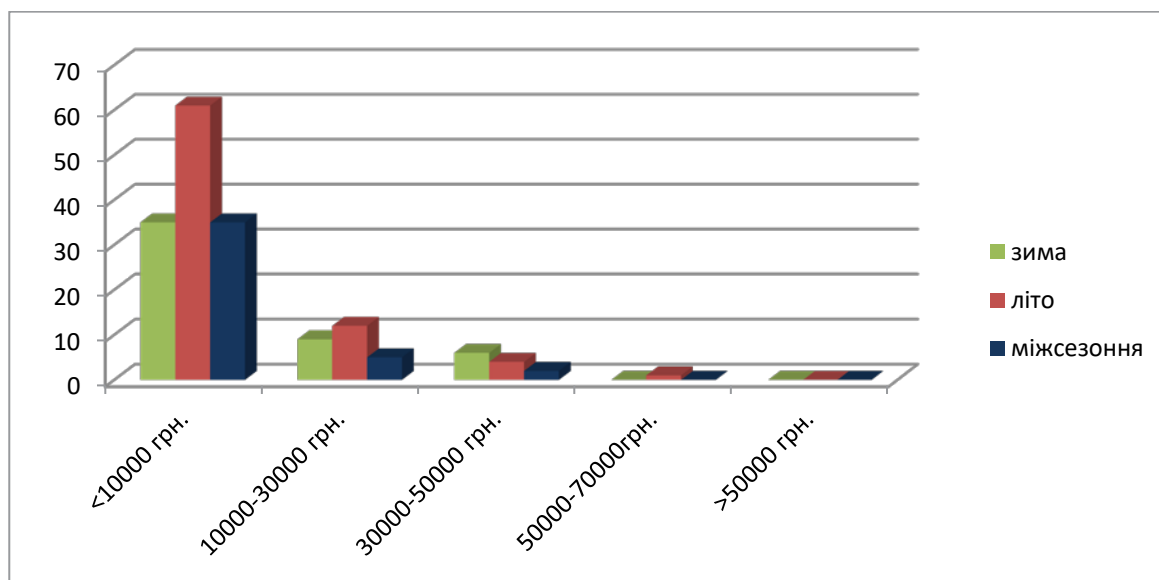

Рис. 2. Розподіл відповідей на запитання «Вкажіть суму Вашого доходу від надання послуг у сфері сільського туризму (грн./міс.)»

Джерело: розроблено на основі результатів соціологічного моніторингу [4]

та різних непередбачуваних обставин вимагає від власників туристичних садіб розробки стратегічних рішень щодо ведення власної справи, зорієнтованих на диверсифікацію бізнесу та впровадження ефективного менеджменту і заходів, які б нівелювали дію деструктивних факторів в умовах низького сезону та кризи, таким чином не тільки забезпечивши стабільність функціонування на ринку туристичних послуг, але й максимізацію прибутку.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що функціонування сільського зеленого туризму відіграє важливу роль у соціально-економічному розвитку сільських територій Закарпатської області, а активне залучення сільського населення до створення сільських

зелених садіб на базі власних ОСГ може в деякій мірі зняти напругу на локальних ринках праці та забезпечити зайнятість населення регіону. Поряд з цим, результати проведеного соціологічного моніторингу засвідчили, що більшість власників сільських садіб поєднують зайнятість у сфері туризму із основним місцем роботи. Така ситуація в деякій мірі свідчить про недостатньо важливу роль діяльності сільських туристичних садіб у забезпеченні достатнього рівня доходів населення, враховуючи також той факт, що для більшої частини опитаних чистий дохід від надання туристичних послуг не є достатнім для покриття споживчих витрат членів ОСГ та забезпечення їх потреб на належному рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вплив сучасної індустрії туризму на світову економіку. URL: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/36427/>
2. Медвідь Л., Кампов Н. Туризм як елемент сталого розвитку сільських територій Закарпатської області. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20145\(109\)/sep20145\(109\)_267_MedvidLI,KampovNS.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20145(109)/sep20145(109)_267_MedvidLI,KampovNS.pdf)
3. Положення «Про Програму розвитку туризму і курортів у Закарпатській області на 2021–2023 рр.». URL: https://oda.carpathia.gov.ua/sites/default/files/upload/201124_0690.pdf
4. Потенціал розвитку туристично-рекреаційного комплексу сільських територій Закарпаття. Звіт про науково-дослідну роботу. Ужгород, 2021.
5. Смуk Т. Вплив туристичної галузі на зайнятість населення. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17374/1/284-287.pdf>
6. Тишук І.В. Регіональні механізми стимулювання підприємництва у сфері сільського зеленого туризму : дис. канд. екон. наук. Мукачево, 2018.

REFERENCES:

1. Vplyv suchasnoi industrii turyzmu na svitovu ekonomiku [The impact of modern tourism industry on the world economy]. Available at: <https://ru.osvita.ua/vnz/reports/tourism/36427/>
2. Medvid L., Kampov N. Turyzm yak element staloho rozvytku silskykh terytorii Zakarpatskoi oblasti [Tourism as an element of sustainable development of rural areas of the Transcarpathian region]. Available at: [http://ird.gov.ua/sep/sep20145\(109\)/sep20145\(109\)_267_MedvidLI,KampovNS.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20145(109)/sep20145(109)_267_MedvidLI,KampovNS.pdf)
3. Polozhennia «Pro Prohramu rozvytku turyzmu i kurortiv u Zakarpatskij oblasti na 2021–2023 rik» [Regulations "On the Program of development of tourism and resorts in the Transcarpathian region for 2021–2023]. Available at: https://oda.carpathia.gov.ua/sites/default/files/upload/201124_0690.pdf
4. Potencial rozvytku turistichno-rekreacijnogo kompleksu silskih teritorij Zakarpattya. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu (2021) [Potential for the development of the tourist and recreational complex of rural areas of Transcarpathia]. Research report. Uzhhorod.
5. Smuk T. Vplyv turystychnoi haluzi na zainiatist naselennia [The impact of the tourism industry on employment]. Available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/17374/1/284-287.pdf>
6. Tyshchuk I.V. (2018) Rehionalni mekhanizmy stymuliuвання pidprijemnytstva u sferi silskoho zelenoho turyzmu [Regional mechanisms to stimulate entrepreneurship in the field of rural green tourism]. Candidate's thesis. Mukachevo.